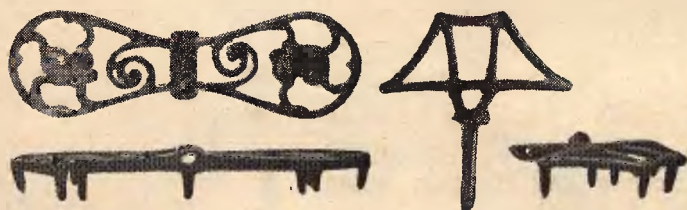

C H R A P K I.

W pracy „Collection Tovostine” opisuje i reprodukuje Tallgren dwa przedmioty o nieznanym dla niego użytku (Ryc. 1 i 2), dość pospolite wśród bronzów minusińskich, bo znajdujące się w Muzeum Minusińskim w końcu 1913 r. w ilości 38 sztuk i w zbiorze Tovostina w ilości 4 sztuk¹⁾. Martin sądził, że są to zgrzebła końskie²⁾, Tallgren jakkolwiek zaznacza, że mogły one służyć raczej do rozczesywa-

Ryc. 1—2. Przedmioty bronzowe z okolic Minusińska (wdłg. Tallgrena).

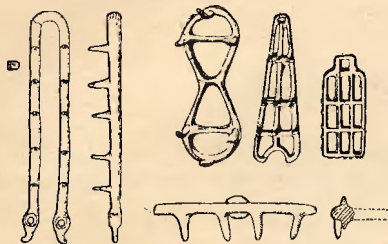
nia grzyw i ogonów, dodaje jednak, że przeciw takiemu pojmowaniu tych zagadkowych przedmiotów przemawia rozmieszczenie ich zębów. Kształt tych przedmiotów bywa dość rozmaity, jak świadczą podane przez Tallgren'a rysunki, wyobrażające odnośne znaleziska minusińskie, przechowywane w innych zbiorach (Ryc. 3—7). Przedmioty te pochodzą, zdaniem Tallgren'a z końca epoki bronzowej. „La forme

¹⁾ Tallgren A. M., *Collection Tovostine des antiquités préhistoriques de Minoussinsk*. Helsingfors 1917, 51—52, Fig. 52—56 i Pl. VI, 2—3.

²⁾ Martin F. R., *L'âge du bronze au musée de Minoussinsk*. Stockholm 1893.

est spéciale à Minoussinsk. Je ne le connais pas dehors de cette province, et en particulier pas en Scythie ou plus à l'ouest" (17, 52).

Porównanie jednego z tych zagadkowych przedmiotów minusińskich (Ryc. 3) z czukockim „ice-creeper”, podanym przez Bogoras'a¹⁾ (Ryc. 8)

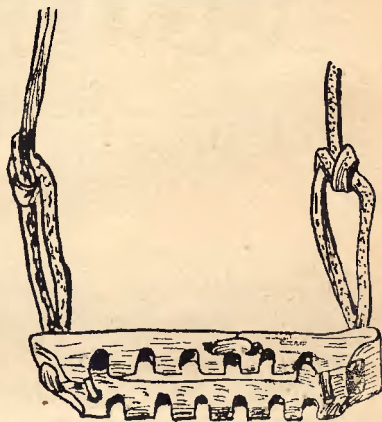

Ryc. 3—7. Przedmioty brązowe z okolic Minusińska (wg Tallgrena).

nasuwa mi przypuszczenie, że opisane przez Tallgren'a brzozy używane były do chodzenia po lodzie przez rybaków nadjenisejskich. Przypuszczenie to stanie się pewnikiem, jeżeli uwzględnimy niżej zebrane dane, dotyczące t. zw. „chrapek”, którym to mianem oznaczają w okolicach Tykocina „żelazka, przywiązywane

pod podeszwą przez chodzących po lodzie, zapobiegające ślizganiu”, jak podaje Gloger²⁾.

O chrapkach Czukczów i Koraków pisali Bogoras i Joehelson. Pierwszy mówi: „Chukchee and Koryak, when walking over smooth ice, use ivory creepers identical in shape with those of the American Eskimo. These are fortered to the sole crosswise to prevent slipping” (1904, 263). Joehelson³⁾ pisze, że chrapki korackie były dawniej z twardego drzewa lub kości, obecnie zaś są już żelazne i mają od-

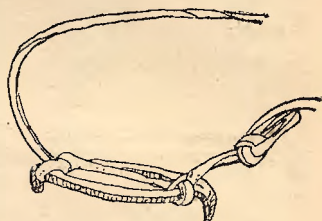
Ryc. 8. Chrapki czukockie. Wdług Bogorasa. (Długość 10 cm.)

¹⁾ Bogoras W., The Chukchee, Material Culture. Mem. of the Amer. Mus. of Nat. Hist., Vol. XI, P. I, 1904, 263, Fig 195.

²⁾ Gloger Z., Słownik gwary ludowej w Tykocińskim. Prace Filolog., IV, 1893, 806.

³⁾ Joehelson W., Material Culture and Social Organization of the Koryak. Mem. of the Amer. Mus. of Nat. Hist., Vol. X, P. II, 1908, 605, Fig. 130.

mienną formę od czukockich (Ryc. 9). Uwaga Bogoras'a, że chrapki czukockie identyczne są z chrapkami Eskimów, dotyczy jednak zapewne tylko Eskimów azjatyckich, bo np. Eskimowie z Point Barrow robią, jak pisze Murdoch, „a kind of creeper out of strips of sealskin. These are doubled lengthwise, and generally bent into a halfmoon or horseshoe shape, with the folded edges on the outside of the curve, sewed on the toe and heel of the sealskin sole”, jak to pokazuje Ryc. 10¹⁾.

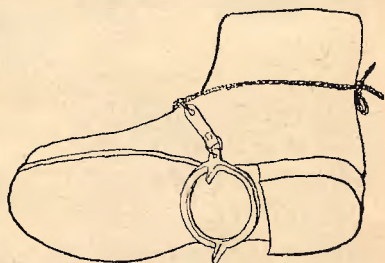

Ryc. 9. Chrapki korackie.
Wdłg. Jochelsona.
(Długość 11 cm.).

Dzisiejsze żelazne chrapki korackie przypominają bardzo żelazny „bazłuk“, używany do chodzenia po lodzie przez rybaków nad dolną Wołgą, którego rysunek został mi uprzejmie zakomunikowany przez p. A. Hryniewickiego (Ryc. 11). W Rosji znane są jednak i inne formy chrapek, gdyż Dal podaje: „bazłuk, bazłyk, buzłuk — rod skoby ili podkowy s szinami“²⁾, gdzieindziej

Ryc. 10. Chrapki Eskimów
z Point Barrow. Wdłg.
Murdocha.

Ryc. 11. Chrapki z delty Wołgi.
Wdłg. A. Hryniewickiego.

zaś czytamy: „bazłuki żelieznyje trjeugolniki s szinami, pri-vjazyvajemyje gorcami k porsznjam (sapogam) dla udobniejszego podnjatija na gory, a rybakami i zvierołovami dla chod'by po gładkomu l'du“³⁾.

1) Murdoch J., Ethnological Results of the Point Barrow Expedition. Ninth Ann. Rep. of the Bur. of Ethnol., Washington 1892, 135, Fig. 82.

2) Dal V., Tołkovyj słowar živogo velikoruskago jazyka, I, 1903, 96.

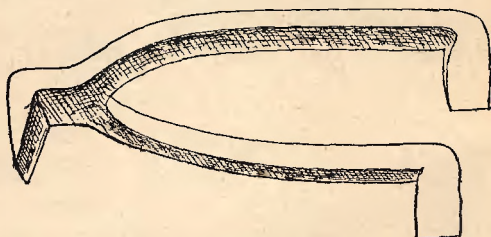
3) Novyj Encyklopediczeskij Slovar, Brokgauz—Efron, SPb., IV, 696.

Wyrazy „bازلuk, buzłuk“ zapożyczone zostały przez Wielkorosów wschodnich z języków turskich, gdyż „buz“ w kilku z tych języków, a zwłaszcza w różnych dialektach tatarskich, znaczy łód¹⁾, sam jednak przedmiot występuje lub występował bodaj i w innych częściach Wielkorusi, posiadając, jak można wnosić z wyżej podanych opisów, kształty, zbliżające się do kształtów chrapek na ziemiach polskich²⁾.

Ryc. 12. Chrapki z nad Narwi. (Muzeum Etnogr. Warsz. Nr. 487). Długość 11 cm. wysokość 1.5 cm.

Do chrapek w Polsce znajdujemy w literaturze bardzo skąpe wiadomości. Gloger w kilku wierszach opisał chrapki żelazne o trzech zębach ze wsi Złotorja nad Narwią na Podlasiu tykocińskim i dał ich fotografie ale dość niewyraźne³⁾. Dzięki uprzejmości p. E. Frankowskiego, Dyrektora Muzeum Etnograficznego w Warszawie, mogłem zrobić załączone rysunki powyższych chrapek nadnarwiańskich ze zbiorów Glogera, przy czym Ryc.12 przedstawia egzemplarz starszy, zaś Ryc.13 egzemplarz młodszy, zrobiony koło r.1870. Odmiennej formy „chrapacie” widziałem sam w r. 1925 we wsi Michałowo Stare nad Narwią (7 klm. na pñ. od stacji Przetycz) (Ryc. 14).

Ryc. 13. Chrapki z nad Narwi (Muzeum Etnogr. Warsz. Nr. 486). Długość 11.5 cm. wysokość 2,8 cm.

Panu Kazimierzowi Moszyńskiemu zawdzięczam

Ryc. 14. Chrapki z Michałowa Starego. Długość u góry 10 cm., u dołu 6 cm., szerokość 4 cm., wysok. 5 cm.

1) Radlov V. V., Opyt slovarja tjurskich narieczij, IV, 1911, 1866.

2) Nie jest wykluczone, że dawna nazwa wielkoruska chrapek zbliżała się do polskiej, co możnaby wnosić ze znaczenia wyrazu „chrap” (D al IV, 1231).

3) Gloger Z., Ości i chrapki rybackie, Wisła XIV, 1900, 179 — 180.

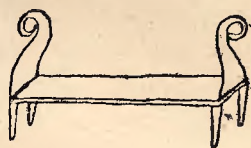
dane następujące, za udzielenie mi których składam Mu serdeczne podziękowanie: 1° we wsi Siemień, pow. radzyńskiego przywiązywano do obcasów podczas połowu ryb przy ciągnięciu sieci po lodzie t. zw. „lodówki” (Ryc. 15); 2° we wsi Sudybor pow. włodawskiego używane były „podkòwy”, sądząc z opisu teźże formy, co lodówki w Siemieniu; 3° we wsi Sporów, gm. Piaski, pow. Kosów poleski, umocowywano pod środkiem buta „pudkòwy” w kształcie czteronożnej ławeczki żelaznej, zapatrzonej z obu stron haczykiem; 4° we wsi Zatom Stary, pow. międzychodzki, używane były do chodzenia po lodzie „raczki”¹⁾.

Nazwa „raczki” z pow. międzychodzkiego wiąże się z nazwą „raki”, występującą na Huculszczyźnie. „Ráky — pisze Szuchiewicz — tworzą niejako żelazną podszewę o 4—6 zębach; raki przywiązują za kółka sznurkami do kierpców, co nie dozwala ześliznąć się z mokrych belków albo też po lodzie” (Ryc. 16)²⁾.

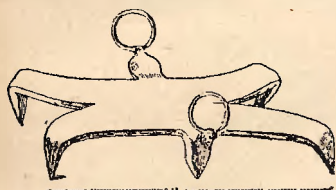
Raki huculskie wiążą się z rakami pasterzy rumuńskich w Siedmiogrodzie, posiadającymi jednak odmienną formę (Ryc. 17)³⁾, przyczem sama ich nazwa występuje i w Europie Wsch. jak np. świadczy nazwa „tawelrak” dla drewnianych koturnów („hölzerne Stelzschuhe”) u Nogajców⁴⁾.

Pomijając dzisiejsze raki turystyczne, wnosić można, że chrapki rybackie ulegają już od dłuższego czasu zanikowi. Sądzę, że przyczynił

się do tego zanikowi. Sądzę, że przyczynił

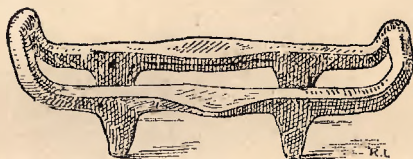

Ryc. 15. Chrapki z Siemienia. Wdłg. K. Moszyńskiego.

Ryc. 16. „Ráky” huculskie. Wdłg. Szuchiewicza.

się do tego zanikowi. Sądzę, że przyczynił

Ryc. 17. Chrapki Rumunów siedmiogrodzkich. Wdłg. K. Fuchsa.

1) Od paru osób słyszałem o używaniu chrapek w Wileńszczyźnie, brak mi jednak stamtąd bliższych danych.

2) Szuchiewicz W., Huculszczyzna, Lwów. I, 1902, 208, rys. 122.

3) Fuchs K., Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen. Mitt. d. Anthr. Ges. Wien, Bd. XXXV, 1905, 135, Abb. 3.

4) Illustrierte Völkerkunde hrsg. v. Buschan, Bd. II, 2, Europa, Stuttgart 1926, 846 i Fig. 517.

się do tego w znacznej mierze rozwój obuwia, a mianowicie zjawienie się obcasa na pierwotnie gładkiej podeszwie, który może nawet poprostu jest zmodyfikowanymi chrapkami. Przy-
puszczenie to staje się prawdopodobnym, jeśli wziąć pod uwagę, że z powiększenia naszytych na podeszwę skórzanych chrapek eskimoskich (Ryc. 10) łatwo mógł powstać obcas, a dalej jeśli wziąć pod uwagę używane i u nas w wielu okolicach grube żelazne podkówki—prw. nazwę chrapek w Sudyborze i w Sporowie! —mogące być wprost na stałe przymocowanymi chrapkami¹⁾.

Zaznaczona wyżej rozległość występowania oraz różnorodność form wystarczająco wykazują, że zagadkowe dla Tallgren'a brzozy minusińskie były chrapkami. Ich obfitość w zbiorach brzozy minusińskich jest zrozumiała, jeśli weźmiemy pod uwagę znaczną gęstość zaludnienia brzegów górnego Jeniseju w epoce brzozy, a co za tem idzie potrzebę intensywnego uprawiania rybołówstwa w czasie długiej zimy syberyjskiej²⁾.

Z Zakładu Etnologii Inst. Nauk. Antrop. Tow. Nauk. Warsz.

¹⁾ Prw. również okucia żelazne z wydmy pod wsią Gulin, gm. Zakrzów, opisane przez M. W a w r z e n i e c k i e g o w *Mat. Antrop.* — *Arch. i Etnogr.* VII, 1904, 153 i Tabl. XI, 7.

²⁾ Autor będzie b. obowiązany za łaskawe przesyłanie mu danych, dotyczących chrapek pod adresem: Warszawa, Śniadeckich 8 II, Zakład Etnologii.